

Maria WITKOWSKA-GUTKOWSKA

(Łódź)

O FORMACH FLEKSYJNYCH NAZW ŁÓDZKICH ULIC

W wypowiedziach stałych mieszkańców Łodzi można często usłyszeć sformułowania niepoprawne, np.: *bylem u znajomego na Orla, poszedłem na Krucza*. Takie formy językowe pojawiają się również w łódzkiej prasie i w audycjach łódzkiego ośrodka telewizyjnego.

Stosunkowo częste używanie form niezgodnych z normą współczesnego języka ogólnego skłoniło mnie do przeprowadzenia ankiety wśród łodzian, której wyniki pozwalają dokładniej zbadać to zjawisko.

Ze zbioru nazw ulic łódzkich wybrałam te, których człon odróżniający wyrażony jest przymiotnikiem motywowanym przez *appellativum*: (*ulice*) *Smocza, Orla, Sokola, Kacza, Szpacza, Szczygła, Turza, Głogowa, Łabędzia, Żurawia*. Dodatkowo włączyłam do tego wykazu nazwę *ulica Łaska*, którą motywuje nazwa własna *Łask* – miasteczko leżące w pobliżu Łodzi.

Wśród nazw ulic łódzkich znalazła się również *aleja Kościuszki*, ponieważ poprawne używanie form fleksyjnych tej nazwy sprawia niektórym łodzianom wiele kłopotu.

W ankiecie uczestniczyło 85 stałych mieszkańców Łodzi. Wszyscy ankietowani mają więcej niż 19 lat, ale zdecydowaną większość stanowią osoby młode, które nie ukończyły jeszcze dwudziestego piątego roku życia. 7 ankietowanych osób wychowało się poza Łodzią, ale mieszkają one w tym mieście już ponad pięć lat.

Wykształcenie uczestników ankiety jest zróżnicowane:

wykształcenie podstawowe	– 1 osoba
wykształcenie zawodowe	– 46 osób (w tym 45 osób to uczniowie III klasy technikum wieczorowego, absolwenci zasadniczej szkoły zawodowej);
wykształcenie średnie	– 28 osób (w tym 27 osób to studenci I i II roku filologii polskiej UŁ)

wykształcenie półwyższe	– 5 osób (wszystkie osoby wychowały się poza Łodzią)
wykształcenie wyższe	– 5 osób (2 osoby wychowały się poza Łodzią).

Ankietowani zostali poproszeni o uzupełnienie dwóch kontekstów: *sklep przy ulicy...*, *idę ulicą...*, taką formą nazwy, jakiej stale używają. Nazwy ulic były podane w mianowniku.

Zgodnie z normą składniową przymiotnik pełniący funkcję członu odróżniającego w nazwie ulicy powinien występować w składni zgody z jej członem utożsamiającym (ulica, aleja), np.: *sklep przy ulicy Smoczej, idę ulicą Smoczą*.

Część ankietowanych używała form poprawnych. Wiele jednak osób podawało takie formy członu odróżniającego, które są niezgodne z wymogami kongruencji. Błędy popełnione przez ankietowanych można podzielić na dwie grupy:

1) przymiotnikowy człon odróżniający pozostaje w obu kontekstach nieodmienny, np.: *sklep przy ulicy Sokola, idę ulicą Sokola*;

2) ankietowani używają w jednym kontekście formy przymiotnikowej, pozostającej w składni zgody z rzeczownikiem ulica, np.: *sklep przy ulicy Orlej*, w drugim kontekście zaś człon odróżniający uznają za nieodmienny, np.: *idę ulicą Orla*.

Szczegółowe omówienie wyników ankiety

1. Nazwy ulic, których człon przymiotnikowy tworzy w mianowniku lp. rodzaju żeńskiego homoforemę z dopełniaczem lp. rzeczownika motywującego.

W ankiecie podane były dwie takie nazwy: *ulica Żurawia* i *ulica Łabędzia*. 57 ankietowanych (67%) użyło form poprawnych: *sklep przy ulicy Żurawiej, idę ulicą Żurawią*, uznając człon odróżniający nazwy za przymiotnik. 11 osób uznało człon odróżniający za rzeczownik użyty w dopełniaczu lp.: *sklep przy ulcy Żurawia, idę ulicą Żurawia*, a 14 osób podało formy różne w obu kontekstach; raz jest to forma rzeczownikowa: *sklep przy ulicy Żurawia*, drugi raz przymiotnikowa: *idę ulicą Żurawią* (lub odwrotnie).

W drugiej nazwie, *ulica Łabędzia*, 60 osób (71%) użyło w obu kontekstach form przymiotnikowych: *sklep przy ulicy Łabędziej, idę ulicą Łabędzią*, 11 osób uznało człon odróżniający nazwy za rzeczownik w dopełniaczu lp.: *sklep przy ulicy Łabędzia, idę ulicą Łabędzia*, a 8 osób użyło raz formy przymiotnikowej: *sklep przy ulicy Łabędziej*, drugi raz rzeczownikowej: *idę ulicą Łabędzia* (lub odwrotnie). Trzy ankietowane osoby podały w obu kontekstach dwie formy, rzeczownikową i przymiotnikową: *sklep przy ulicy Łabędzia* || *Łabędziej*, *Żurawia* || *Żurawiej*, *idę ulicą Łabędzia* || *Łabędzią*, *Żurawia* || *Żurawią*.

Wśród nazw ulic łódzkich są takie, w których rzeczywiście do ich utworzenia wykorzystano formy dopełniacza lp. rzeczowników pospolitych, np.: *ulica Czapli, Sójki, Szarotki, Stokrotki* itp. Ponieważ mianownik lp. rodzaju żeńskiego nazw ulic *Żurawia, Łabędzia*, a także *Wróbla, Jeża, Pawia* itp. jest brzmieniowo identyczny z formami dopełniacza rzeczowników fundujących te nazwy: *żurawia, łabędzia, wróbla, jeża, pawia*, część łodzian uznaje te nazwy za rzeczownikowe.

Niektórym ankietowanym nie odpowiadały nazwy przymiotnikowe utworzone przy pomocy sufiksu *-a*. Dokonali oni zmian tych nazw, wykorzystując inne sufiksy przymiotnikowe: *-owa*: *ulica Żurawiowa* – 2 ankietowanych, *ulica Łabędziowa* – 3 ankietowanych; *-ska*: *ulica Żurawska* – 1 ankietowany, *ulica Łabędzka* – 1 ankietowany.

2. Nazwy ulic, których człon przymiotnikowy nie tworzy w mianowniku lp. homoforny z dopełniaczem lp. rzeczownika motywującego.

W ankiecie było podanych osiem takich nazw motywowanych przez rzeczowniki pospolite: *ulica Smocza, Kacza, Szpacza, Turza, Orla, Sokola, Szczygła, Głogowa* i jedna nazwa motywowana przez *nomen proprium*: *ulica Łaska*¹.

Nazwa ulicy	Formy tylko odmienne	%	Formy tylko nieodmienne	Formy odmienne i nieodmienne
Smocza	85	100	–	–
Kacza	84	99	1	–
Szpacza	71	84	3	8
Turza	61	72	16	6
Orla	58	68	14	11
Sokola	57	67	10	9
Szczygła	43	51	23	13
Głogowa	69	81	5	–
Łaska	77	91	4	2

Żadna z ankietowanych osób nie używała konsekwentnie tylko form nieodmiennych przymiotnikowego członu badanych nazw ulic. Te osoby, które w swoich zapisach naruszyły normę poprawnościową, używały dla jednych nazw, np. *ulica Smocza, ulica Kacza*, konsekwentnie form przymiotnikowych, pozostających w kongruencji z rzeczownikiem *ulica*, natomiast miały kłopot

¹ W dopełniaczu nazwa *Łaska* przyjmuje końcówkę *-u* (*Łasku*). Tylko takiej formy używają mieszkańcy tego miasta i łodzianie. *Słownik poprawnej polszczyzny*, pod red. W. Doroszewskiego (Warszawa 1973) podaje formę dopełniacza z końcówką *-a* (*Łaska*). Forma ta budzi sprzeciw mieszkańców tego miasta, łodzian również.

z poprawnym wyborem formy językowej dla innych nazw, np. *ulica Szczygła*, *Sokola*, *Orla*.

Używanie nieodmiennych form przymiotnikowego członu odróżniającego w nazwach ulic nie jest zjawiskiem nowym. Kwiryna Handke podaje podobne przykłady, pochodzące z XVIII w., np. gen. *ulicy Bracka* 1784 r.², ale jak sama stwierdza, „nie są to formy typowe, dominujące i utrwalone”³.

Wyniki przeprowadzonej ankiety pozwalają stwierdzić, że osoby, które używają form nieodmiennych przymiotnikowego członu odróżniającego nazwy danej ulicy, nie zauważają już jego związku znaczeniowego z wyrazem motywującym. Osoby te zmieniły interpretację nazwy i uznały ją za rzeczownik rodzaju męskiego użyty w dopełniaczu. Wzorem dla takiej zmiany mogą być liczne nazwy, w których wykorzystano do ich utworzenia nazwisk osób, np.: *ulice Mikołaja Gogola*, *Stefana Jaracza*, *Lucjana Rydla*, *Feliksa Perla* itp. Potwierdzają ten wniosek formy użyte przez czterech ankietowanych: *sklep przy ulicy Łaska*, *idę ulicą Łaska*. Uznali oni tę nazwę za analogiczną do nazwy np. *ulica Jana Chryzostoma Paska*. Podobnie została zinterpretowana nazwa *ulica Głogowa*. Pięciu ankietowanych uznało ją za analogiczną do nazw np. *ulica Komarowa*, *Titowa*, *Lermontowa*. Takiej interpretacji sprzyja na pewno występowanie nazw przymiotnikowych, których mianownik lp. rodzaju żeńskiego tworzy homoformę z dopełniaczem lp. rzeczownika motywującego, np. *ulica Żurawia*, *Łabędzia*, *Pawia*, *Jeża*, *Wróbla* itp.

Dla osób, które używają wymiennie form odmiennych przymiotnikowego członu nazwy i form nieodmiennych, np. *sklep przy ulicy Szczyglej*, *idę ulicą Szczygła* (lub odwrotnie), proces tej leksykalizacji jeszcze się nie zakończył.

Niektórym ankietowanym nie odpowiadały nazwy ulic utworzone przy użyciu przymiotnika, którego formant słowotwórczy jest jednocześnie końcówką fleksyjną (-a). Osoby te podawały nazwy zmienione. Najczęściej w funkcji członu odróżniającego pojawiał się rzeczownik, który motywuje właściwą nazwę przymiotnikową: *ulica Sokola* zamiast *Sokola* – 7 ankietowanych, *ulica Szczygła* zamiast *Szczygła* – 6 ankietowanych, *ulica Orla* zamiast *Orla* – 1 ankietowany. Część osób dokonała więcej niż jednej takiej zmiany.

Inni ankietowani tworzyli nowe przymiotniki, które ich zdaniem powinny pełnić funkcje członów odróżniających badanych nazw. Nowe nazwy zostały utworzone za pomocą sufiksów: -owa: *ulica Sokolowa* zamiast *Sokola* – 2 ankietowanych, *ulica Szpaczowa* zamiast *Szpacza* – 1 ankietowany, *ulica Turzowa* zamiast *Turza* – 1 ankietowany; -ska: *ulica Szczygielska* zamiast *Szczygła* – 1 ankietowany; -yńska: *ulica Turzyńska* zamiast *Turza* – 1 ankietowany; -ana: *ulica Szczyglana* zamiast *Szczygła* – 1 ankietowany.

² K. Handke, *Fleksja nazewnictwa miejskiego na tle systemu fleksyjnego polszczyzny współczesnej*, „Onomastica” 1989, t. 33, s. 64.

³ Tamże.

11 ankietowanych zmieniło nazwę *ulica Głogowa* na *ulica Głogowska*, uznając przymiotnik *Głogowa* za dopełniacz nazwy miasta Głogów – analogiczne połączenie to *ulica Krakowa*⁴. U tych osób zerwał się całkowicie związek znaczeniowy przymiotnika (*ulica*) *Głogowa* i rzeczownika motywującego *głóg*.

Tylko 26 ankietowanych osób (30%) nie popełniło błędu w użyciu form przymiotnikowego członu odróżniającego badanych nazw ulic. 59 osób (70%) użyło niepoprawnie co najmniej jednej formy.

Jak wykazują wyniki ankiety przestrzeganie normy poprawnościowej ma ścisły związek z wykształceniem ankietowanych. W grupie 47 osób z wykształceniem podstawowym i zawodowym tylko 6 (13%) użyło poprawnie wszystkich form przymiotnikowego członu odróżniającego badanych nazw. Natomiast w grupie 38 ankietowanych z wykształceniem średnim, półwyższym lub wyższym nie popełniło błędu 20 osób (53%).

3. Formy fleksyjne nazwy *aleja Kościuszki*.

Kwiryna Handke na podstawie swoich badań stwierdziła, że w nazwach ulic człon utożsamiający, np. *aleja*, „jako appellatywny składnik struktury nazewniczej”⁵, podlega zawsze pełnej odmianie⁶, np. *idę aleją Kościuszki*, *sklep przy alei Kościuszki*.

Ta reguła poprawnościowa nie jest przestrzegana przez znaczną część łodzian. W wypowiedziach stałych mieszkańców Łodzi pojawiają się sformułowania, w których człon utożsamiający *aleja* staje się elementem nieodmiennym nazwy, np.: *sklep przy aleja Kościuszki*, *idę aleja Kościuszki*.

W grupie 71 ankietowanych osób, które w swoich zapisach⁷ nie posłużyły się skrótem *alei* (al.)⁸, 53 (75%) użyły form poprawnych: *sklep przy alei Kościuszki*, *idę aleją Kościuszki*. Dla 10 osób człon nazwy *aleja* jest elementem nieodmiennym: *sklep przy aleja Kościuszki*, *idę aleja Kościuszki*. 7 ankietowanych używało wymiennie raz postaci nieodmiennej: *idę aleja Kościuszki*, drugi raz postaci odmiennej: *sklep przy alei Kościuszki* (lub odwrotnie). Jedna osoba zapisała nazwę w postaci: *idę ulicą aleja Kościuszki*.

Pojawienie się w wypowiedziach łodzian form niepoprawnych jest związane z utrwaloną w świadomości mieszkańców strukturą nazwy, składającą się z członu utożsamiającego *ulica* i członu odróżniającego wyrażonego przymiotnikiem, rzeczownikiem lub grupą wyrazów (np.: *ulica Bohaterów Września*). Leksem *aleja*, który pełni w omawianej nazwie funkcję członu utożsamiającego,

⁴ Nie tworzy się nazw ulic za pomocą form dopełniacza nazw miast, np. *ulica Krakowa*, *Poznań*, *Lublinka*.

⁵ K. Handke, *Fleksja nazewnictwa...*, s. 64.

⁶ Por. tamże.

⁷ Ankietowani mieli uzupełnić konteksty: *sklep przy...*, *idę...* odpowiednią formą nazwy *aleja Kościuszki*, która została podana w mianowniku.

⁸ 14 osób zamiast pełnej formy leksemu *aleja* użyło skrótu *al.*

został uznany za element członu odróżniającego. I tak poprawna nazwa *aleja Kościuszki* została zmieniona w bezsensowną nazwę *ulica aleja Kościuszki*, której człon utożsamiający *ulica* w wypowiedziach łodzian ulega z reguły elipsie.

Dla osób, które wymiennie używają form, np.: *sklep przy alei Kościuszki*, *idę aleja Kościuszki* (lub odwrotnie) proces zmiany tej nazwy jeszcze się nie zakończył.

Wśród 71 ankietowanych, którzy użyli w swoich zapisach leksemu *aleja*, 39 to osoby z wykształceniem podstawowym lub zawodowym, a 32 to osoby z wykształceniem średnim, półwyższym lub wyższym. Ankietowani z wykształceniem podstawowym lub zawodowym częściej używali form niepoprawnych badanej nazwy (13 osób = 33%) niż ankietowani z wykształceniem średnim, półwyższym lub wyższym (5 osób = 16%).

Główną przyczyną używania form nieodmiennych przymiotnikowego członu odróżniającego badanych nazw jest jego leksykalizacja. Łodzianie, którzy używają form naruszających kongruencję, np. *idę ulicą Szczygła, Sokola, Orla*, zmienili interpretację tych nazw i człon przymiotnikowy uznali za formy rzeczowników występujących w dopełniaczu lp. Wzorują się oni na takich nazwach, jak np.: *ulica Rydla, Gogola, Perla* itp.

Używanie nieodmiennnej formy członu utożsamiającego w nazwie *aleja Kościuszki* wiąże się również ze zmianą jej interpretacji. Dla łodzian, którzy używają form *idę aleja Kościuszki*, pełna nazwa brzmi: *ulica aleja Kościuszki*, a leksem *aleja*, ich zdaniem, jest elementem członu odróżniającego.

Jak wykazały wyniki przeprowadzonych badań, znaczna część osób, stałych mieszkańców Łodzi, używa niepoprawnie form fleksyjnych omawianych nazw ulic.

Мария Витковска-Гутковска

О ФЛЕКТИВНЫХ ФОРМАХ В НАИМЕНОВАНИЯХ ЛОДЗИНСКИХ УЛИЦ

Цель нынешней статьи – определить с какой частотностью жители Лодзи употребляют неправильные формы наименований улиц, формы, в которых нарушается конгруэнция идентифицирующего элемента *ulica* и дифференцирующего прилагательного напр. *ulica Szczygła, Sokola, Orla*.

Использующие неправильные формы не замечают уже семантических связей между прилагательными создающим конкретное название и мотивирующими существительным. Всего лишь 30% опрошенных не ошиблось выбирая формы исследуемых наименований.

Кроме этого, жители Лодзи часто употребляют неправильные формы наименования *aleja Kościuszki* напр. *idę aleja Kościuszki* (25%). Применение несклоняемой формы идентифицирующего члена этого наименования связано с зачислением элемента *aleja* к дифференцирующим элементам.